

OBS! Det här materialet togs fram till den nu nedlagda webbplatsen Brottsrummet.se. Delar av innehållet kan vara inaktuellt eller felaktigt.

EN LEKTION OM SKADESTÅND

FALLSTUDIE 1: NÅGRA SKADESTÅNDSBELOPP.

Skadeståndsbelopp kan variera kraftigt. I ett omtalat copyrightmål var kravet 46 miljoner kronor. I förtals-, våldtäkts- och misshandelsmål är skadestånden ofta mindre än 100 000 kr.

FALLSTUDIE 2: SOLIDARISKT ANSVAR.

I rättsfall med flera inblandade, till exempel en misshandel, kan domstolen bestämma att alla gärningspersoner ska dela på skadeståndet och var och en ansvara för att hela beloppet betalas.

FALLSTUDIE 3: SEXUELLT UTNYTTJANDE.

En 17-åring kille och en 14-årig tjej som varit ihop länge bestämmer sig för att ligga med varandra. Efteråt krävs 17-åringen på 50 000 i skadestånd av tjejens föräldrar.

Detta är tre fallstudier om skadestånd. Lektionen är främst avsedd för högstadiet och gymnasiet..

MOPEDTURNÉN 2011 Bakgrunden till denna handledning är mopedturnén 2011, där representanter för Stockholms universitet, Uppsala universitet och Brottsförebyggande rådet åkte på mopeder runt till skolor i Mälardalen och föreläste. Syftet var att nyansera den bild som oftast målas upp i media kring frågor om brott och straff. I fokus var medverkan till brott, sexualbrott, påföljder, skadestånd och brottsutvecklingen. Det finns lärarhandledningar till samtliga fem.

Lärohandledningen har tagits fram av docent Sandra Friberg, Uppsala universitet, för Brottsrummet.se

FALL 1: NÅGRA SKADESTÅNDSBELOPP

(a) I det omskrivna Pirate Bay-målet dömdes 2010 tre personer till fängelse (10 månader, 8 månader och 4 månader) och till att betala skadestånd på 46 miljoner kronor för att ha möjliggjort gratis nedladdning av upphovsrättsskyddad musik och film.

(b) Hösten 2007 misshandlades en 16-åring till döds av tre jämnåriga pojkar efter en fest på Kungsholmen i Stockholm. De tre pojkarna dömdes att var och en betala 50 000 kronor i skadestånd till 16-åringens föräldrar och syskon och dessutom ge ersättning till dödsboet.

(c) I december 2005 polisanmälde Mikael Persbrandt tidningen Expressen för förtal. Tidningen hade på löpsedlar och i artikelform påstått att skådespelaren på grund av akut alkoholförgiftning låg intagen på en klinik. Det var inte sant. Persbrandt krävde 500 000 kronor i skadestånd. Han fick 75 000 kronor.

(d) 75 000 kronor fick Lena i skadestånd för den våldtäkt som hon blev utsatt för när hon var på väg hem från basketträningen. Lena fick inga fysiska skador, men var fortfarande – två år senare – rädd för att gå hem ensam på kvällen.

ATT DISKUTERA:

- Tycker du att skadeståndsbeloppen är rimliga? Om inte – varför?
- Vad är syftet med skadestånd? Hjälper skadestånd?

FALL 2: SOLIDARISKT ANSVAR

A, B och C misshandlar en fjärde person, D. Domstolen anser att D ska få 30 000 kronor i skadestånd och att ansvaret för betalningen är solidariskt: Alla är med och betalar och om inte en betalar ska de andra täcka upp så att offret får sina pengar.

Eftersom A har medverkat i misshandeln i mindre grad anser domstolen att hans andel av det solidariska ansvaret ska vara 5 000 kronor. B och C är solidariskt ansvariga för 25 000 kronor i skadestånd. Om B betalar hela skadeståndet, 30 000 kronor, får han kräva A på 5 000 kronor och C på 12 500 kronor.

ATT DISKUTERA:

- Vad är nyttan med solidariskt ansvar?
- Är solidariskt ansvar bra eller dåligt? Är det inte bättre att var och en tar ansvar för sitt?

FALL 3: SEXUELLT UTNYTTJANDE

Osama (knappt 17 år) och Lydia (14 år) har varit tillsammans i ett år. De har känt varandra betydligt längre eftersom de går i samma skola och bor i samma område. En längre tid har de pratat om att ha sex tillsammans för första gången. En kväll när Osamas föräldrar inte är hemma tycker båda att det är dags. Lydia har köpt kondomer och Osama har städlat och gjort fint i sitt rum. Efteråt tycker de båda att det hela var mysigt. Vid ytterligare sju tillfällen har Osama och Lydia samlag. En dag råkar Lydia försäga sig om deras relation vid ett besök hos skolsköterskan. Skolsköterskan anmäler vad som pågår till socialtjänsten och Osama blir polisanmäld. Inför rättegången säger Lydias advokat att hon kan få skadestånd för vad som hänt. Lydia förstår inte riktigt vad det innebär, men hennes föräldrar vill att Osama ska betala för vad han gjort. Osama döms för sexuellt utnyttjande av minderårig och till att betala 50 000 kronor i skadestånd till Lydia.

ATT DISKUTERA:

- Är det rätt att Osama ska betala 50 000 kronor i skadestånd till Lydia?

Så här kan du lägga upp en lektion!

Låt eleverna diskutera de tre fallen i grupper om cirka fem personer under en halvtimme – med tydlig instruktion om att ge välmotiverade svar på frågorna. Återsamlas och diskutera vad grupperna har kommit fram till och avsluta med att läraren knyter ihop säcken och beskriver vad som är gällande rätt. Fallen fungerar bra för en dubbeltime, men är tiden begränsad till en lektion går det att behandla bara en av frågorna. Till dessa frågor är det inte nödvändigt att ha tillgång till lagtext.

Svaren kan formuleras på följande sätt:

FALL 1: NÅGRA SKADESTÅNDSBELOPP

- Vad är syftet med skadestånd?

Det första fallet är tänkt att illustrera att skadestånd är en sanktion som kan användas i en mängd olika situationer. Exempelen har inte så mycket med varandra att göra annat än de handlar om just skadestånd, det vill säga att den som har orsakat en skada ska betala ersättning för skadan till den som har drabbats.

Många gånger är det enkelt att avgöra hur mycket skadestånd någon ska betala och varför. Den som sparkar sönder ett skyltfönster eller sätter eld på en bil, måste betala ersättning till den som äger skyltfönstret respektive bilen. Skadeståndet ska då motsvara vad det kostar att reparera (eller ersätta) det som har förstörts. Ibland kan det vara svårt att avgöra om någon har lidit en skada över huvud taget och hur den skadan i så fall ska klassificeras.

I skadeståndslagens (SkL) andra kapitel, första paragrafen, kan man utläsa att den som uppsåtligt eller av oaktsamhet vållar personskada eller sakskada ska ersätta den skadan.

Ren förmögenhetsskada är sådan ekonomisk skada som uppkommer utan att ha något samband med att någon lider sak- eller personskada (SkL 1 kap. 3 §).

En annan skadetyper som regleras i SkL är kränkning (SkL 2 kap. 3 §). Det är en typ av skada som drabbar personer som blir utsatta för brott av visst slag, till exempel misshandel och andra våldsbrott mot person, olaga frihetsberövande eller hemfridsbrott (att hålla någon instängd eller att oinbjuden tränga sig in i någons hem), ofredande (att knuffa eller spotta på någon) och förtal eller förolämpning.

Vid sidan av SkL finns det flera skadeståndsregler i annan lagstiftning. I vissa fall kan syftet med skadeståndet vara att inte bara reparera den skada som skadevällaren har orsakat utan också att skadeståndet ska fungera som ett slags straff (nästan som böter fast pengarna betalas till den skadelidande och inte till staten). Ett sådant syfte påverkar givetvis ersättningsnivåerna – förutom att skadeståndet ska kunna reparera skadan ska det vara så pass högt att "det svider" för skadevällaren att betala. Därigenom är det tänkt att inte bara skadevällaren utan även andra som funderar på att göra samma sak ska avskräckas från ett viss beteende. På så sätt får skadeståndet – precis som straff – en viss avskräckande effekt (i teorin i alla fall).

Tycker du att skadeståndsbeloppen är rimliga? Om inte – varför?

I (a)-uppgiften (The Pirate Bay) handlar det om skadestånd för upphovsrättsintrång. De tre personerna dömdes att betala 46 miljoner kronor i skadestånd. Skadeståndet avsåg huvudsakligen ersättning för den ekonomiska förlust som upphovsrättshavarna (film- och musikbolag) ansågs ha drabbats av till följd av att de dömda hade underlättat nedladdning av upphovsrättskyddat material. Skadan var i sig svår att beräkna (vilka intäkter gick rättighetsinnehavarna miste om till följd av att deras filmer/musikverk spreds via nätet? Skulle alla som laddade ner film/musik ha betalat för samma produkt om den inte hade gått att få tag på genom olovlig nedladdning?), men utöver ersättning för utnyttjandet utdömde domstolen skadestånd för "annan skada", vilket innefattade marknadsstörrings-, avsättnings- och goodwillförluster. Man brukar som skäl för denna ersättningskyldighet säga att det ska inte löna sig att begå upphovsrättsintrång eller att det inte ska vara billigare att betala skadestånd än vad det hade kostat att på lagligt sätt ta del av upphovsrättskyddat material.

(b) Misshandel av 16-årig pojke med dödlig utgång handlar det om skadestånd för personskada, närmare bestämt det psykiska lidande som anhöriga drabbas av när de förlorar en närstående person. Ersättning för sveda och värk brukar beskrivas som "plåster på såren" och avser det lidande och obehag som den skadelidande får utstå under den akuta sjuktiden (efter att den skadevällande handlingen ägt rum). Under ersättningsposten inryms smärta och andra fysiska obehag, ångest, sömn- och koncentrationssvårigheter, depressiva reaktioner samt oro och ångslan inför framtiden. Personskadeersättning utbetalas normalt till den person som till följd av någon annans handlande drabbats av sådana besvär. Därutöver kan personer som visserligen inte själva utsatts för den skadevällande handlingen, men ändå har drabbats av liknande besvär, ha rätt till ersättning.

Om någon oaktsamt eller uppsåtligt dödar en annan person kan alltså han eller hon bli skyldig att betala skadestånd till den avlidnes anhöriga. Men endast vissa anhöriga har rätt till sådan ersättning: medlemmar i hushållet som den avlidne tillhört, det vill säga make/maka, registrerad partner, sambo, barn och den avlidnes föräldrar. I undantagsfall kan även andra personer komma ifråga för ersättning, till exempel icke sammanboende syskon som haft en mycket nära relation med den avlidne, eller (under speciella omständigheter) flick-/pojkvän som inte varit del av en etablerad hushållsgemenskap.

I rättspraxis (Högsta domstolen) har rätten till ersättning utvidgats till att i vissa fall ge anhöriga rätt till ersättning när en närstående utsatts för uppsåtligt, brottsligt våld och drabbats av livshotande skador. Om personen ifråga svävar mellan liv och död under en inte obetydlig tid (i praxis har det handlat om 14 dagar) har de anhöriga fått skadestånd för psykiskt lidande.

Ersättningsnivåerna har blivit kraftigt schabloniserade. Anhörigersättning utgår normalt med 50 000 kronor när en närstående person dödsats genom uppsåtligt brott och hälften (25 000 kronor) när dödsfallet orsakats av oaktsamhet. Eftersom 16-åringen som misshandlades till döds på Kungsholmen hade utsatts för brott som visserligen inte förövats uppsåtligen men med så pass grov vårdslöshet att det ansågs ligga nära ett uppsåtligt handlande, fick fadern, modern och de två systrarna 50 000 kronor vardera i skadestånd för psykiskt lidande.

(c) Mikael Persbrandt fick skadestånd för kränkning. Att tidningen Expressen pekar ut honom som alkoholmissbrukare ansågs vara förtal. Därigenom hade den ansvarige utgivaren för Expressen (tidningens ansvarige utgivare är den som normalt hålls ansvarig för vad som skrivs i tidningen, även om han eller hon inte har skrivit det själva) allvarligt kränkt Persbrandt genom ett brott som innefattar ett angrepp mot Persbrandts ära. Enligt SkL 2 kap. 3 § ska den som kränker annan på ett sådant sätt betala skadestånd för den skada som kränkningen innebär. Persbrandt ville att skadeståndet skulle bestämmas till ett högt belopp för att på så sätt bestraffa Expressen och dess ansvarige utgivare och därigenom få en avskräckningseffekt för denna typ av skrivelser. Domstolen konstaterade att vi inte har sådana bestraffande skadestånd i Sverige. Därför utdömdes "bara" 75 000 kronor i skadestånd för kränkningen. Domstolen beaktade att uppgifterna om Persbrandts påstådda alkoholmissbruk hade fått en mycket stor spridning, att uppgifterna hade varit osanna och innefattat beskyllningar av relativt allvarlig art och att det fanns risk att tilltro skulle sättas till uppgifterna. Samtidigt hade Persbrandt i tidningen Dagens Nyheter getts vissa möjligheter att bemöta uppgifterna, och Expressen hade relativt snart efter brottet publicerat en ursäkt. Vid en samlad bedömning ansåg domstolen att 75 000 kronor var en skälig ersättning.

(d) 75 000 kronor till ett våldtäktsoffer. Precis som i (c)-uppgiften handlar det om skadestånd för kränkning enligt SkL 2 kap. 3 §. Tanken med denna uppgift är att ge underlag för en diskussion genom att jämföra (c) och (d)-uppgifterna med varandra: Är det rimligt/skäligt/lämpligt att skadeståndsbeloppen är lika stora i de båda fallen? Bör Persbrandt eller Lena få ett högre skadestånd än den andre och i så fall varför? I båda fallen handlar det om att skadeståndet ska utgöra kompensation för en integritetskränkning, men det finns uppenbara svårigheter med att jämföra hur kränkt en person blir vid förtal och genom en våldtäkt.

I förarbetena till lagstiftningen sägs att utgångspunkten för kränkningsskadeståndets bestämmande ska vara en egen och fri bedömning (skönsmässig bedömning) baserad på rådande etiska och sociala värderingar. Detta innebär att en i samhället förändrad syn på integritetskränkningar av olika slag – vilka kränkningar som anses vara värre eller lindrigare än andra – ska påverka domstolarnas ersättningsbestämning.

Det är bara den kränkning som brottsoffret drabbas av vid själva brottstillfället som ska ersättas (jämför vad som sagt ovan under (b) om ersättning för sveda och värk). Att Lena två år efter våldtäkten fortfarande är rädd för att gå hem ensam på kvällen påverkar inte ersättningsnivån avseende kränkningers ersättning. Däremot kan det vara en omständighet som gör att det eventuella skadeståndet för sveda och värk (psykiskt och fysiskt lidande av övergående natur, SkL 5 kap. 1 §) bestäms till ett högre belopp än annars.

FALL 2: SOLIDARISKT ANSVAR

Varför finns solidariskt ansvar?

Solidariskt ansvar (SkL 6 kap. 4 §) innebär att alla gärningspersoner som åläggs skadeståndsansvar för en och samma skada svarar solidariskt, det vill säga den skadelidande kan kräva vem som helst av de skadeståndsskyldiga gärningsmännen på hela skadeståndsbeloppet. Därefter får den eller de som har betalat skadeståndet utkräva respektive andel av de övriga skadeståndsansvariga. Om någon av gärningspersonerna har medverkat i mindre mån jämfört med de övriga kan betalningsansvaret fördelas på så sätt att dennes solidariska ansvar endast omfattar en del av skadeståndet.

Är solidariskt ansvar bra eller dåligt?

Solidariskt ansvar brukar motiveras med att det på så sätt blir lättare för den skadelidande att få sin ersättning. När fler personer är skadeståndsansvariga för samma belopp ökar chansen att någon av dem kan betala. Om utgångspunkten är att det viktigaste är att den skadelidande får sin skada ersatt, att hon eller han kompenseras, spelar det kanske mindre roll att skadevållarna, de betalningsansvariga, kommer ”billigare” undan än om de hade agerat var och en på egen hand. Skadeståndsrätten är, till skillnad från straffrätten, inte lika inriktad på att utkräva individuellt ansvar av varje skadevållare. Fokus är i stället att uppkomna skador ersätts.

FALL 3: SEXUELLT UTNYTTJANDE

Är det rätt att Osama ska betala 50 000 kronor i skadestånd till Lydia?

Utgångspunkten i lagen är att alla typer av sexuella handlingar med barn under 15 år är förbjudna. Ibland kanske brottet rubriceras som sexuellt utnyttjande av barn i stället för våldtäkt mot barn. Det gäller om vissa förutsättningar är uppfyllda, men det är endast i undantagsfall som en gärning som har beskrivits i denna uppgift inte bestraffas alls. Eftersom sexualbrott typiskt sett innebär en allvarlig integritetskränkning kan skadestånd utdömas enligt SkL 2 kap. 3 §. När domstolarna avgör om ett brott innebär en allvarlig kränkning av en person eller inte, ska domstolen utgå från vilken kränkning ett brott av det aktuella slaget typiskt sett innebär.

Det spelar mindre roll hur kränkningen ser ut i det enskilda fallet eller hur den person som utsatts för brottet själv upplever situationen. Att Lydia i uppgiften verkar ha deltagit frivilligt i det sexuella umgänget och att hon och Osama gemensamt har beslutat om att ha samlag spelar mindre roll eftersom hon är under 15 år. Eftersom det som utgångspunkt är straffbart att ha samlag eller annan sexuell handling med en person under 15 år, anses den minderårige som utsatts för brott ha blivit kränkt på ett sådant sätt som ger rätt till skadestånd.

LÄSTIPS:

Läs mer om Pirate Bay-målet på Wikipedia
sv.wikipedia.org/wiki/Pirate_Bay-m%C3%A5let

Läs mer om dödsmisshandeln i Stockholm på Wikipedia
sv.wikipedia.org/wiki/D%C3%B6dsmisshandeln_i_Stockholm_den_6_oktober_2007

Läs Skadeståndslagen på riksdagens hemsida
http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/skadestandslag-1972207_sfs-1972-207